

Asia: VN/34692/2024

Lausuntopyyntö toimeentulotuen kokonaisuudistuksesta

Lausunnonantajan lausunto

Velvoitteeseen ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi, velvoitteeseen hakea ensisijaista etuutta ja perusosan alentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

KoKoA - Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry ei kannata hallituksen esitystä sellaisenaan. Esitetyt muutokset, jotka liittyvät ilmoittautumisvelvoitteeseen työttömäksi työnhakijaksi, ensisijaisen etuuden hakemiseen ja perusosan alentamiseen, heikentävät merkittävästi haavoittuvassa asemassa olevien oikeusturvaa. Ne siirtävät hallinnollista vastuuta yksilölle tilanteissa, joissa elämänhallinta voi jo olla olennaisesti heikentynyt esimerkiksi sairauksien, toipumisen tai sosiaalisten vaikeuksien vuoksi.

Perusosan alentamista koskevat kirjaukset ovat ongelmallisia erityisesti siksi, että ne perustuvat oletukseen yksilön aktiivisuudesta ja kyvykkyydestä toimia viranomaisverkostossa. Käytännön kokemuksemme mukaan monet toimeentulotuen saajat ovat tilanteessa, jossa asiointi viranomaisissa ei ole yksiselitteisesti tai ajoissa mahdollista. Syinä voivat olla kognitiiviset rajoitteet, psyykinen kuormitus, äkillinen sairastuminen, puutteelliset digitaidot tai hoitoon sitoutumista vaativat kuntoutukset. Jo nyt päätökset perustuvat osin siihen, että hakija ei edes keskustele käsittelijän kanssa.

Perusosan leikkaaminen tällaisissa tilanteissa on rangaistava toimenpide, joka ei tue yksilön selviytymistä tai aktivointia, vaan voi pahentaa syrjäytymistä ja siirtää kustannuksia terveydenhuoltoon ja kriisipalveluihin. Tämä kaikki kumuloituu pitkällä tähtäimellä. Lisäksi velvoittaminen ilmoittautumaan työttömäksi työnhakijaksi ei ole tarkoituksenmukaista esimerkiksi silloin, kun henkilö on tosiasiassa työkyvytön, mutta ei ole saanut työkyvyttömyyseläkepäätöstä tai kuntoutustukea.

Olemme erityisen huolissamme siitä, että perusosan alentamiseen voidaan ryhtyä ilman moniammatillista arviointia tai terveydenhuollon asiantuntijan näkökulmaa. Tämä vaarantaa potilaan oikeuden osallistua itseään koskeviin päätöksiin, mikä on vahvistettu mm.

oikeusasiamiehen ratkaisussa 2433/2021. Kelan käsittelijällä ei voi olla riittävää tietopohjaa tehdä arviota esimerkiksi hoitoon sitoutumisesta tai siitä, miksi ensisijaista etuutta ei ole haettu ajoissa.

Velvoitteiden ja leikkausten lisääminen on ristiriidassa perustuslain 19 §:n kanssa, jossa säädetään oikeudesta välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. Lisäksi perustuslain 6 § edellyttää yhdenvertaisuutta. Käytännössä hallinnolliset sanktiot kohdistuvat epätasaisesti niihin, joiden toimintakyky on jo valmiiksi heikentynyt.

Tutkimustiedon perusteella jo nykyinen perusturva ei riitä kattamaan kohtuullisia elinkustannuksia. THL:n raportin mukaan (Perusturvan riittävyys 2023) toimeentulotuki toimii usein pysyvänä osana pienituloisten perustoimeentuloa. Esityksessä ei myöskään ole arviota siitä, miten velvoitteiden lisääminen vaikuttaa pitkäaikaissairaisiin, päihde- ja mielenterveyskuntoutujiin tai nuoriin aikuisasiakkaisiin, jotka ovat usein palvelujärjestelmän ulkokehällä.

Lopuksi toteamme, että esitys on ristiriidassa myös Euroopan sosiaalisen peruskirjan (uudistettu, artiklat 13 ja 30) sekä YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan yleissopimuksen (ICESCR) kanssa, jotka molemmat velvoittavat takaamaan riittävän perusturvan ilman kohtuuttomia rajoitteita.

Perusosan suuruuteen liittyvä lausuntopalaute:

KoKoA – Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry pitää perusosan indeksitason jäädyttämistä vuoteen 2011 perusturvan ostovoiman näkökulmasta kestävämmänä. Lakiluonnoksen mukainen perusosa (449,86 € vuonna 2025 yksin asuvalle) jää selvästi alle indeksikorotetun nykyisen tason (561,27 €). Tämä tarkoittaa noin 111 euron kuukausittaista alijäämää perustarpeisiin, kuten ruokaan, hygieniatuotteisiin, puhelinlaskuihin ja julkisiin liikennemenoihin.

Lausunnonantajana korostamme, että toimeentulotuki on viimesijainen tukimuoto, jonka tarkoituksena on turvata yksilön ihmisarvoinen elämä silloin, kun muut etuudet ja tulot eivät riitä. Perusosan jäädyttäminen vuoden 2011 tasolle heikentää merkittävästi tuen riittävyyttä aikana, jolloin elinkustannukset, vuokrat ja erityisesti ruoan hinnat ovat nousseet poikkeuksellisen nopeasti (Tilastokeskus 2024).

Perustuslain 19 §:n mukaan jokaisella on oikeus välttämättömään toimeentuloon. Tämän perusoikeuden toteutuminen edellyttää, että perusosan ostovoima vastaa todellisia elinkustannuksia eikä jää keinotekoisesti alhaiselle tasolle. Viime vuosina perusturvan ostovoima on laskenut lähes järjestelmällisesti, ja vuoden 2025 jäädytys syventäisi tätä kehitystä entisestään.

Kokemuksemme kentältä vahvistaa, että toimeentulotuki ei nykyiselläänkään riitä kattamaan kohtuullisia arjen menoja, erityisesti yksin asuvien, pitkäaikaissairaiden, vammaisten ja nuorten aikuisten kohdalla. Pienikin lasku perusosassa voi johtaa ylivelkaantumiseen, lääkekuluista

tinkimiseen tai heikentyneeseen ravitsemukseen. Tämä lisää pitkässä juoksussa terveydenhuollon kuormitusta ja vaikeuttaa yksilön kuntoutumista tai kiinnittymistä työelämään.

Perusosan jäädytys ei ole neutraali tekninen toimenpide, vaan tietoinen poliittinen leikkaus, joka kohdistuu niihin, joiden asema on jo valmiiksi heikoin. Se murentaa kansalaisten luottamusta sosiaaliturvajärjestelmän oikeudenmukaisuuteen.

Esitämme, että perusosa sidotaan takaisin elinkustannusindeksiin ja että sen riittävyttä arvioidaan erikseen erityisryhmien (esim. pitkäaikaissairaat, työkyvyttömät) kohtuullisten vähimmäismenojen näkökulmasta.

Tiedon saamiseen ja luovuttamiseen liittyvä lausuntopalaute:

KoKoA – Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry suhtautuu erittäin kriittisesti esitykseen, jossa viranomaisen tiedonsaantioikeutta laajennetaan ilman asiakkaan aktiivista suostumusta. Tällainen tiedonsaantioikeuden laajentaminen heikentää yksityisyyden suojaa, altistaa väärinkäytöksille eikä ole yhteensopiva perustuslain 10 §:n eikä EU:n tietosuoja-asetuksen (GDPR) kanssa.

Perustuslain 10 §:n mukaan jokaisella on oikeus yksityisyyteen, ja henkilötietojen käsittelystä on säädettävä tarkkarajaisesti ja perusoikeuksia kunnioittaen. GDPR puolestaan edellyttää, että henkilötietojen käsittely on läpinäkyvää ja tarkoitussidonnaista, ja että yksilöllä säilyy oikeus tietää, kuka hänen tietojaan käyttää ja mihin tarkoitukseen.

Lausunnonantajana korostamme, että tiedonsaannin laajentaminen erityisesti sosiaali- ja terveydenhuollon asiakirjoihin ilman asiakkaan osallistumista tai moniammatillista yhteistyötä lisää riskiä väärinkäsityksiin, leimaaviin tulkintoihin ja jopa virheellisiin päätöksiin. Erityisen huolestuttavaa on se, että asiakkaalla ei ole tosiasiallista mahdollisuutta vaikuttaa siihen, mitä tietoja käytetään tai miten niitä tulkitaan.

Kentältä tiedämme, että esimerkiksi mielenterveys- ja päihdetaustoihin liittyvät merkinnät voivat "kummitella" asiakasjärjestelmissä vuosien ajan, vaikka elämäntilanne olisi muuttunut ratkaisevasti. Toipuva asiakas voi joutua jatkuvasti perustelemaan vanhentunutta diagnoosia tai arviota, jonka asiayhteys ei enää ole relevantti. Tämä ei ole oikeudenmukaista eikä asiakaslähtöistä hallintoa.

Esityksessä ei myöskään täsmennetä, miten tietojen käyttöä, säilyttämistä ja mahdollista väärinkäyttöä valvotaan. Kela, jolle esitetään laajennettua tiedonsaantioikeutta, ei ole ulkopuolisen, riippumattoman valvonnan piirissä samalla tavoin kuin esimerkiksi terveydenhuollon ammattihenkilöt. Herää kysymys: kuka valvoo viranomaisen harkintaa ja asiakkaan oikeuksia tilanteessa, jossa tietoa käytetään ilman tämän aktiivista osallistumista?

Tietojen käsittely ilman asiakkaan osallistumista on myös ristiriidassa potilaan ja asiakkaan oikeuteen osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Tämä oikeus on vahvistettu muun muassa oikeusasiamiehen ratkaisussa 2433/2021.

Tietosuoja ei ole hallinnollinen muodollisuus, vaan keskeinen oikeusturvan ja yhdenvertaisen kohtelun kysymys. Tämä korostuu erityisesti silloin, kun kyse on haavoittuvassa asemassa olevista henkilöistä, joilla ei ole riittäviä voimavaroja, tietotaitoa tai resursseja valvoa omia oikeuksiaan.

Hallintolain 6 § edellyttää hyvää hallintotapaa, johon kuuluu muun muassa puolueettomuus, suhteellisuus ja asiakkaan aseman turvaaminen. Kysymys kuuluukin, jos asiakas ei ole tietoinen oikeuksistaan tai kykene puolustamaan itseään, kuka silloin valvoo hänen etuaan, erityisesti tilanteissa, joissa päätöksiä tehdään automatisoidusti tai suurten asiakasmäärien perusteella?

Esitämme, että kaikki tiedonsaanti perustuu läpinäkyvyyteen, asiakassuostumukseen ja moniammatilliseen arviointiin silloin, kun päätöksillä on vaikutusta yksilön oikeuksiin ja toimeentuloon.

Yhteenveto:

Lakiesityksessä ehdotettu laajennettu tiedonsaantioikeus vaarantaa yksityisyyden suojan, ei täytä tietosuojalainsäädännön vaatimuksia, on ristiriidassa oikeusasiamiehen linjausten kanssa ja voi johtaa päätöksiin ilman riittävää asiayhteyttä tai oikeusturvaa. Esitämme, että tiedonsaantia rajataan ja asiakas otetaan aktiivisesti mukaan prosessiin.

Kunnan rahoitusosuuden lisäämiseen liittyvä lausuntopalaute:

KoKoA – Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry pitää kunnan rahoitusosuuden lisäämistä ongelmallisena tilanteessa, jossa kuntien resurssit ovat jo valmiiksi kuormittuneet ja mahdollisuudet tarjota yhdenvertaisia sosiaalipalveluita vaihtelevat suuresti alueittain. Lakiesityksessä ei tuoda esiin, miten lisääntyvä vastuu rahoituksesta ja toimeentulopäätöksistä on tarkoitus rahoittaa kunnissa, joiden taloudellinen liikkumavara on eriytynyt voimakkaasti.

On tärkeää huomioida, että myös Kelan nykyinen päätöksenteko toimeentulotuessa on tutkitusti hajautunutta ja alueellisesti epätasa-arvoista. Kuntien vastuun lisääminen ei siten korjaa ongelmia vaan todennäköisesti pahentaa niitä, lisäten tuen saajien välistä eriarvoisuutta entisestään.

Erityisen haavoittuvassa asemassa ovat suuret kaupungit, joissa asiakasmäärät ovat korkeat ja asumiskustannukset nousseet. Samalla pienemmät kunnat voivat jäädä ilman riittävää

asiantuntemusta käsitellä vaativia toimeentulotukitapauksia yksilöllisesti. Tämä heikentää oikeusturvaa ja vaarantaa yhdenvertaisuuden.

Lisäksi kunnilla ei ole Kelan kaltaista tiedonkeruu- ja analytiikkakyvykkyyttä, mikä voi johtaa päätöksenteon hajautumiseen ilman valtakunnallista ohjausta tai valvontaa. Tämä on ristiriidassa perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuusperiaatteen kanssa.

Lakiesityksessä ei myöskään ole arvioitu, miten päällekkäiset hallintorakenteet, Kela ja kunta, jakavat vastuuta, millä perusteella ja millaisin tiedonvaihdon mekanismein. Tämä voi aiheuttaa epäselvyyksiä, virhepäätöksiä ja viivästyksiä. Kentältä tiedämme, että moni asiakas on jo nykytilanteessa epävarma siitä, kenen puoleen kääntyä.

Etenkin niin sanottu moniluokkujärjestelmä kuormittaa asiakkaita ja heikentää järjestöjen mahdollisuuksia toimia tukena. Esityksessä tavoitellaan hallinnollista sujuvuutta, mutta käytännössä asiakkaan velvoitteet moninkertaistuvat.

Tukea saadakseen asiakkaan on usein oltava samanaikaisesti yhteydessä Kelaan, TE-toimistoon, kunnan sosiaalityöhön sekä mahdollisesti päihde- tai mielenterveyspalveluihin. Lisäksi asiakkaan asiointi voi olla sidoksissa muihin viranomaisiin, kuten Maahanmuuttovirastoon, oikeuslaitokseen, poliisiin tai terveydenhuoltoon, ei vain psyykkisen, vaan myös somaattisen sairauden vuoksi. Tämä koskee erityisesti monisairaita tai äkillisesti sairastuneita henkilöitä.

Tällainen monikanavainen asiointi kuormittaa erityisesti haavoittuvassa asemassa olevia asiakkaita ja lisää riskiä siitä, että oikeus toimeentulotukeen jää toteutumatta. Esitys ei vähennä hallinnollista taakkaa, vaan kasvattaa sitä sekä asiakkaan että viranomaisen näkökulmasta, samalla lisäten kustannuksia.

Yhteenveto:

Kunnan rahoitusosuuden kasvattaminen ilman lisäresursointia ja kansallista ohjausta lisää alueellista epätasa-arvoa ja hajauttaa vastuuta tavalla, joka vaarantaa tuen hakijan oikeusturvan. Esityksessä tulisi konkreettisesti kuvata, miten kunnat kykenevät vastaamaan tähän muutokseen sekä taloudellisesti että toiminnallisesti, ottaen huomioon myös päällekkäiset vastuut ja palvelutarpeiden monimuotoisuus

Asumismenojen tarkentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

KoKoA – Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry pitää esityksen kirjausta asumismenojen normittamisesta ja siihen liittyvästä kolmen kuukauden määräajasta vakavana riskinä asunnottomuuden lisääntymiselle ja haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten oikeusturvalle.

Lakiesityksen mukaan, mikäli asumismenot ylittävät määritellyn kohtuullisen tason, tuen saajalle annetaan kolme kuukautta aikaa muuttaa edullisempaan asuntoon työssäkäyntialueelta. Ellei edullisempaa asuntoa löydy, toimeentulotuen asumisosaa voidaan leikata. Tämä tarkoittaa käytännössä, että tukea voidaan vähentää, vaikka realistista vaihtoehtoja asuntoa ei olisi tarjolla, erityisesti kasvukeskuksissa ja korkean vuokratason alueilla.

Kenttähavaintojemme perusteella kohtuuhintaisten asuntojen saatavuus on jo nyt rajallinen, erityisesti suurissa kaupungeissa ja alueilla, joissa palvelut, hoito tai lasten tapaamiset edellyttävät tiettyä sijaintia. Lisäksi monilla tuen saajilla ei ole mahdollisuutta muuttaa terveydellisistä, perhe- tai sosiaalisista syistä, kuten:

- pitkäaikaissairaat, jotka tarvitsevat erikoissairaanhoidoa

- etävanhemmat, jotka tapaavat lapsiaan

- vammaiset henkilöt, joiden arki on sidottu esteettömään asumiseen ja tukipalveluihin

- ikääntyneet, joiden toimintakyky ei mahdollista muuttoa

Kolmen kuukauden aikaraja asettaa nämä ihmiset kohtuuttoman paineen ja jopa rangaistuksen kohteeksi tilanteessa, jossa realistisia vaihtoehtoja ei ole. Esityksessä ei arvioida, kuinka paljon kohtuuhintaisia vuokra-asuntoja todellisuudessa on saatavilla työssäkäyntialueilla.

Lisäksi monilla tuen hakijoilla on ulosotto tai velkajärjestely kesken tai he ovat työkyvyttömiä. Näissä tilanteissa ei ole mahdollisuutta vapaaseen asuinpaikan valintaan, eikä useinkaan taloudellista kykyä maksaa uuden vuokra-asunnon vakuutta tai muuttoon liittyviä kustannuksia, vaikka muuttohalukkuutta olisi. Tästä huolimatta tuki voidaan evätä.

Asumismenojen normittaminen näin ehdottomalla tavalla ei huomioi yksilöllisiä elämäntilanteita eikä vastaa perustuslain 19 §:n veloitetta turvata ihmisarvoinen elämä. Myöskään YK:n

taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva ICESCR-sopimus tai Euroopan sosiaalinen peruskirja eivät tue sosiaaliturvapolitiikkaa, joka voi johtaa asunnottomuuteen pelkästään hallinnollisten normien seurauksena.

Yhteenvetona:

Ehdotettu malli asumismenojen kohtuullisuuden valvonnasta on ongelmallinen, ellei tuen saajalle taata realistista mahdollisuutta löytää edullisempi asunto.

Velvoite muuttaa kolmen kuukauden kuluessa voi johtaa pakkomuuttoihin tai asunnottomuuteen, erityisesti niiden kohdalla, joilla ei ole tosiasiallista mahdollisuutta vaihtaa asuntoa esimerkiksi terveydellisistä tai perhesyistä, tai alueellisen asuntotilanteen vuoksi.

Vastuu siirtyy kohtuuttomasti yksilölle, vaikka vaihtoehtoja ei ole. Tämä voi syventää vaikeaa elämäntilannetta ja lisätä syrjäytymisriskiä, erityisesti muiden samanaikaisten leikkausten yhteydessä.

Syrjäytymisen yhteiskunnalliset kustannukset ovat erittäin korkeat, Sitran mukaan yhden syrjäytyneen nuoren elinkaarikustannukset voivat olla jopa 1,2 miljoonaa euroa.

On epärealistista odottaa, että tällaiset hallinnolliset kiristykset tukisivat itsenäistymistä tai osallisuutta, kun tukijärjestelmä on monimutkainen jopa sosiaalityön ammattilaisille.

Vaikutusten arviointiin liittyvä lausuntopalaute:

KoKoA – Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry katsoo, että lakiesityksen vaikutusten arviointi on puutteellinen ja osin harhaanjohtava, eikä se täytä lainvalmistelulle asetettuja vaatimuksia. Sosiaaliturvaa koskevilla uudistuksilla vaikutusarvioinnin tulisi kattaa oikeudelliset, sosiaaliset ja terveysvaikutukset, erityisesti niiden kohdentuminen kaikkein heikoimmassa asemassa oleviin ryhmiin.

Esitys ei arvioi riittävästi esimerkiksi seuraavia keskeisiä kysymyksiä:

Miten esitys vaikuttaa pitkäaikaissairaisiin, työkyvyttömiin tai toipumassa oleviin henkilöihin?

→ Moni heistä ei kykene täyttämään hallinnollisia ehtoja, kuten työnhakuvelvoitetta, mutta ei saa myöskään muuta tukea.

Miten esitys vaikuttaa syrjäytymisvaarassa oleviin nuoriin ja heidän kiinnittymiseensä palvelujärjestelmään?

→ Velvoitteiden lisääminen ilman tukea voi katkaista hoitoon hakeutumisen.

Miten esitys vaikuttaa yksinhuoltajiin ja etävanhempiin, joilla on korkeat kulut mutta rajalliset mahdollisuudet osallistua työmarkkinoille?

→ Tiukentuvat ehdot voivat johtaa tilanteisiin, joissa vanhempi joutuu valitsemaan lasten hoivan ja toimeentulon turvan välillä, mikä lisää uupumusta ja köyhyyttä.

Miten esitys vaikuttaa pienituloisiin työssäkäyviin, joilla ei ole mahdollisuutta lisätuloihin tai uuteen työhön, mutta jotka tarvitsevat satunnaisesti toimeentulotukea?

→ Satunnaisen tuen tarpeen kriminalisoituminen voi johtaa siihen, että työssäkäynti ei enää takaa toimeentuloa, vaan työtä tekevät jäävät väliinputoajiksi ilman turvaa.

Lakiluonnoksessa ei myöskään arvioida, mitä tapahtuu tuen saajalle, jos toimeentulotukea ei enää myönnetä eikä muuta tukea ole saatavilla. Koska toimeentulotuki on viimesijainen tukimuoto, sen estyessä ihminen voi pudota kokonaan järjestelmän ulkopuolelle.

Myös hallinnolliset vaikutukset on aliarvioitu. Esitys lisää kuntien vastuuta ja olettaa, että sosiaalityö ehtii ja kykenee ohjaamaan asiakkaita, vaikka resursseja on samanaikaisesti leikattu ja asiakasmäärät kasvaneet. Järjestöihin kohdistuvat leikkaukset pahentavat tilannetta entisestään, sillä yhä useampi asiakas ohjataan jo nyt järjestöjen palveluihin, kun kunta tai valtio ei pysty vastaamaan tuen tarpeeseen.

Lisäksi yksittäisen Kela-käsittelijän harkintavalta laajenee ilman ulkopuolista valvontaa, mikä voi vaarantaa oikeusturvan. Lakiluonnoksessa ei esitetä keinoja arvioida tätä riskiä tai rajoittaa viranomaisen mahdollisuutta tehdä yksipuolisia tulkintoja esimerkiksi hoitoon sitoutumisesta tai "aktiivisuuden" puutteesta.

Yhteenveto:

Esityksestä puuttuu riittävä vaikutusten arviointi erityisesti niiden ihmisten osalta, jotka ovat jo valmiiksi heikoimmassa asemassa. Tämä on ristiriidassa hyvän hallinnon periaatteiden, perustuslain 19 §:n sekä Suomea sitovien ihmisoikeussopimusten kanssa.

Käytännössä perustoimeentulotuen kielteinen päätös Kelassa voi heikentää myös mahdollisuuksia saada täydentävää tai harkinnanvaraista tukea kunnasta, vaikka toimeentulotukilain 7 c § nimenomaisesti edellyttää yksilöllistä harkintaa erityisiin menoihin. Kun päätöspäätökset kiristyvät ja ne kirjataan jäykästi, kunnallinen sosiaalityö jää yhä enemmän Kela-päätöksen varaan.

Tämä rasittaa sekä viranomaisia että ennen kaikkea tuen tarvitsijaa, joka joutuu hakemaan apua monelta taholta epävarmassa ja kuormittavassa tilanteessa. Seurauksena voi olla viivästyksiä, valituskierteitä ja lisääntyvää painetta kunnallisiin palveluihin.

Esitämme, että esitys palautetaan valmisteluun, ja että sen tueksi laaditaan laaja, moniulotteinen ja todelliseen hallinnolliseen toimintaympäristöön ankkuroitu vaikutusten arviointi, yhteistyössä kokemusasiantuntijoiden ja kentän ammattilaisten kanssa.

Muu lausuntopalaute:

KoKoA – Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry pitää hallituksen esitystä toimeentulotukilain uudistamisesta kokonaisuutena poikkeuksellisen ongelmallisena sekä perus- ja ihmisoikeuksien että käytännön vaikutusten näkökulmasta. Esitys ei kohtelee tuen saajia oikeudenmukaisesti eikä vastaa suomalaisen hyvinvointivaltion perustavoitteita.

Toimeentulotuki on viimesijainen tukimuoto. Mikäli siihen tehdään näin laajamittaisia leikkauksia ja hallinnollisia kiristyksiä, kuten perusosan jäädytys, leikkaukset normin ylittävissä asumismenoissa, lisääntyvät velvoitteet ja harkinnanvaraiset tulkinnot hoitoon sitoutumisesta, ihminen voi jäädä täysin ilman turvaa. Tällöin ei ole enää mitään tukea, jota hakea, eikä suojaa, johon turvautua.

Esityksessä on useita keskeisiä ongelmia, jotka yhdessä muodostavat merkittävän riskin oikeusturvalla ja syrjäytymisen lisääntymiselle:

-Ihmisarvoinen elämä jää viranomaisen harkinnan varaan, vaikka perustuslain 19 § edellyttää sen turvaamista ilman mielivaltaa (ks. myös PeVL 33/2017, 47/2021).

-Lääkärinlausuntojen ja hoitosuunnitelmien ohittaminen tukipäätöksissä murentaa moniammatillista yhteistyötä ja vaarantaa potilaan aseman. Tämä on ristiriidassa potilaslain (785/1992) 3 § ja 5 § kanssa sekä toimeentulotukilain 7 b §:n kanssa, jonka mukaan välttämättömät terveydenhuoltomenot – kuten lääkkeet – kuuluvat toimeentulotukeen. Uusi laki ei voi syrjäyttää

perustuslain tai potilaslain velvoitteita. Esityksessä mahdollistettu viranomaisen harkinta lääketieteellisistä hoitotarpeista ilman asiantuntemusta rikkoo normihierarkiaa ja perusoikeuksia.

-Toimeentulotuen perusosan jäädyttäminen vuoden 2011 tasolle ei vastaa nykyisiä elinkustannuksia. Tämä heikentää perusturvan ostovoimaa erityisesti yksin asuvilla ja pienituloisilla.

-Siirtojen ja vastuiden lisääminen kunnille ilman riittävää resurssiarviota johtaa alueelliseen eriarvoisuuteen. Tuen saaminen riippuu jatkossa yhä enemmän asuinpaikasta, vaikka kyse on valtakunnallisesta, viimesijaisesta tukimuodosta.

-Esitys on ristiriidassa sekä kotimaisen että kansainvälisen oikeuden kanssa, mukaan lukien perustuslain 6 § ja 19 §, YK:n ICESCR-sopimuksen artikkelit 9 ja 11 sekä Euroopan sosiaalisen peruskirjan artikkelit 13 ja 30.

-Nuorten huumekuolemat ja mielenterveysongelmat ovat Suomessa Euroopan kärkitasoa. Esityksessä ei arvioida, miten hallinnollisten vaatimusten lisääntyminen ja palvelujärjestelmän sirpaloituminen vaikuttavat nuorten mahdollisuuksiin kiinnittyä yhteiskuntaan.

-Muita tukia, kuten asumistukea ja opintotukea, on kiristetty samanaikaisesti, mikä tekee toimeentulotuesta monelle ainoan tavan turvata perustarpeet. Nyt myös tämä viimeinen turvaverkko uhkaa murtua.

-Tuen saajaa ei kohdella aktiivisena kansalaisena vaan valvonnan kohteena. Asiakkaasta tulee hallinnollisen päätöksenteon väline, ei itsenäinen yksilö.

-Lääkärin määräämien lääkkeiden siirtäminen harkinnanvaraiseksi tukimuodoksi tai niiden tarpeellisuuden hallinnollinen kyseenalaistaminen rikkoo voimassa olevaa lainsäädäntöä ja vaarantaa potilasturvan. Toimeentulotukilain 7 b §:n mukaan välttämättömät reseptilääkkeet kuuluvat perustoimeentulotukeen. Potilaan oikeus osallistua omaa hoitoa koskevaan päätöksentekoon perustuu potilaslain 3 § ja 5 §:ään. Arvio hoidon tarpeesta kuuluu terveydenhuollon ammattilaiselle, ei Kelan virkailijalle.

Jos viranomainen hylkää korvauksen ilman lääketieteellistä asiantuntemusta, se vaarantaa hoidon jatkuvuuden, voi johtaa lääkehoidon keskeytymiseen ja vakaviin terveydellisiin seurauksiin. Tämä rikkoo myös oikeusasiamiehen linjauksia (esim. EOAK 2433/2021) ja kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia (esim. ICESCR 12 artikla, Euroopan sosiaalinen peruskirja artikla 13).

-Työssäkäynnin suojaosuuden poistaminen heikentää matalapalkkaisessa työssä olevien toimeentuloa ja työnteon kannustimia. Nykyinen suojaisuus mahdollistaa pienituloiselle työntekijälle osan ansiotulojen säilymisen ilman täysimääräistä vähennystä toimeentulotuesta.

Suojaosuuden poistaminen:

-rankaisee osa-aikatyötä tekeviä, yksinhuoltajia ja etävanhempia

-syventää kannustinloukkuja

-heikentää työelämässä kiinnipysymistä

-on ristiriidassa perustuslain 18 §:n ja ICESCR:n 6 artiklan kanssa, jotka velvoittavat tukemaan työllistymistä

Tämä muutos ei lisää työllisyyttä vaan rankaisee niitä, jotka jo nyt yrittävät yhdistää työn ja sosiaaliturvan tilanteessa, jossa työ ei yksin riitä turvaamaan perustarpeita.

Johtopäätös:

Tuen saajaa ei kohdella tässä esityksessä osallisena kansalaisena vaan hallinnollisen valvonnan ja ehtojen kohteena. Sosiaaliturvan perimmäinen tarkoitus, ihmisarvoinen elämä, toipuminen, osallisuus ja työhön paluu, jää taka-alalle. Esityksen sävy on holhoava ja hallinnollinen, ei ihmiskeskeinen.

Lakiesityksen useat kohdat on kirjoitettu poikkeuksellisen löyhästi, jättäen laajaa harkintavaltaa viranomaiselle. Esimerkiksi hoitoon sitoutumisen arviointia, tiedonsaantioikeuksia tai kohtuullisten asumismenojen määrittelyä ei ole rajattu riittävästi.

Tämä lisää:

-tulkintojen eroja eri alueilla ja viranomaisten välillä

-oikeusturvariskejä yksilölle, joka ei voi ennakoida päätöksiä

-hallinnollista työtä (oikaisut, valitukset, kantelut)

-tarvetta uusille hallituksen esityksille epäselvien säädösten korjaamiseksi

Esitys ei edistä luottamusta järjestelmään eikä vastaa hyvän hallinnon periaatteita. Oikeus ihmisarvoiseen elämään, yhdenvertaisuuteen ja yksityisyyden suojaan ei voi jäädä viranomaisen tulkinnan varaan, eikä varsinkaan viimesijaisessa sosiaaliturvassa.

Esitämme, että hallituksen esitys palautetaan valmisteluun.

Uusi valmistelu tulee toteuttaa moniäänisesti ja vastuullisesti yhteistyössä järjestöjen, kokemusasiantuntijoiden, perusoikeusasiantuntijoiden ja sosiaaliturvan ammattilaisten kanssa. Lain tulee olla selkeä, ennakoitava ja ihmisoikeusperustainen, ei rangaistuksen väline.

Viitteet ja lähteet:

Lainsäädäntö ja viranomaisratkaisut:

Perustuslaki (731/1999): 6 §, 10 §, 18 §, 19 §, 22 §

Toimeentulotukilaki (1412/1997): 7 b §, 7 c §

Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992): 3 §, 5 §

Perustuslakivaliokunnan lausunnot: PeVL 33/2017, 47/2021

Oikeusasiamiehen ratkaisuja:

– EOAK 2433/2021: Potilaan osallistumisoikeus ja hoitosuunnitelman sivuuttaminen

– EOAK 9311/2019: Tiedonsaantioikeuden rajat ja asiakkaan informointivelvoite

– EOAK 1654/2016 & 3006/2018: Asumismenojen yksilöllinen harkinta ja esteettömyyden huomiointi

- EOAK 5346/2020: Päätösten perustelujen ja harkinnan läpinäkyvyyden puute
- EOAK 1171/2017: Päätöksenteon alueellinen epätasa-arvo ja oikeusturvariski

Kansainväliset sopimukset:

ICESCR (YK): artikkelit 6, 9, 11, 12

Euroopan sosiaalinen peruskirja: artikkelit 13, 30, 31

Euroopan neuvoston suositus CM/Rec(2014)2: Potilaan oikeuksien suojeleminen

Tutkimus- ja tilastolähteet:

THL (2023). Perusturvan riittävyys

Tilastokeskus (2024). Kuluttajahintojen kehitys 2011–2024

VTV (2021). Toimeentulotuen digitalisaation vaikutukset

Kuntaliitto: asiantuntijalausunnot kuntien resurssikapasiteetista

Sitra (2013). Syrjäytymisen hinta – yhden nuoren syrjäytyminen voi maksaa jopa 1,2 miljoonaa euroa

<https://www.sitra.fi/artikkelit/syrjaytymisen-hinta-on-suuri/>

Kokemusperäinen tieto:

KoKoa ry:n kenttähavainnot: nuorten, pitkäaikaissairaiden, vammaisten, etävanhempien ja vähävaraisten ryhmien näkökulmasta.

R Farag Samuli

KoKoA - Koulutetut Kokemusasiantuntijat ry - KoKoa